

هو العليم

نظریهٔ مرحوم آقاضیاء عراقی در مفهوم شرط (1)

و لزوم احتیاط در شبهات مفهومیه

سلسله دروس خارج اصول فقه - باب مفاهیم - جلسه پانزدهم

استاد

آیة الله حاج سید محمد محسن حسینی طهرانی
قدس الله سرّه

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم
بسم الله الرحمن الرحيم

لزوم رجوع به احتیاط در شبهه مفهومیه

در بحث اطلاق که مسئله به اینجا کشیده شد و مطلب به این مطالبی که عرض شد رسید - گرچه جایز اینجا نبود - مطلبی به نظر آمد که البته بحثش در همان باب براءت و اشتغال است؛ اما قبل از اینکه به مطالب دیگر برسیم، از باب براءت استهلال که ممکن است فرصت نباشد که مطالب به آنجا کشیده شود، اول آن را بیان می‌کنیم.

معمول این است که در باب دلیل در صورت فقدان دلیل یا اجمال دلیل و یا تعارض دلیلین براءت جاری می‌کنند؛ گرچه شیخ در اینجا خیلی داد سخن داده و سخن خودش را در رسائل خیلی مبسوط بیان کرده است. اما مطلبی که درباره اجمال دلیل گفتیم این است که ما نمی‌توانیم در مقام اثبات به ادله اباحیه مانند «**كُلْ شَيْءٍ لَكَ حلال حتى تعلم أنه حرام**»^۱ و امثال ذلک تمسک کنیم. تمام اینها در جایی می‌آیند که بحث فقدان دلیل باشد، ولی اگر مقام اجمال دلیل باشد قاعده قبح عقاب بلا بیان جاری نیست و قبح عقاب بلا بیان در آن موردی است که مسئله تعارض دلیلین یا فقدان دلیل باشد. اگر ما بتوانیم در مورد اجمال دلیل که در آنجا تکلیف به نحو اطلاق بیان شده است اما موردش مورد اجمال است، تکلیف را ولو به طور قدرمتیقن اتیان کنیم دیگر در این صورت آن قاعده عقلی جاری نخواهد شد.

این تتمه‌ای بود که خواستم عرض کنم تا اینکه وقتی به باب براءت و ادله شرعی مثل «**كُلْ شَيْءٍ لَكَ حلال حتى تعلم أنه حرام**» و امثال ذلک می‌رسیم، بدانیم که تمام اینها در مواردی است که بحث اجمال دلیل نباشد؛ اما اگر مورد، مورد اجمال دلیل باشد، در این صورت باید همان اشتغال و احتیاط را لحاظ کرد تا انسان بتواند یقین به براءت ذمه پیدا کند؛ همچون مسئله غناء که اصلاً نمی‌دانیم مفهوماً به چه چیز غناء گفته می‌شود نه مصداقاً، که در اینجا بحث روی اجمال دلیل می‌رود. وقتی که شما قدرمتیقن را انجام بدهید دیگر یقین پیدا می‌کنید که اتیان کرده‌اید و عرض کردیم که قدرمتیقن هم به چه معنایی است و در هر موردی تفاوت پیدا می‌کند؛ در مورد واجبات، قدرمتیقن یک جور است و در مورد محرمات یک جور است و اینها تفاوت پیدا

۱. وسائل الشیعة، ج ۲۵، ص ۱۱۸: «عن أبي عبد الله عليه السلام في الجُبْنِ. قال: كُلْ شَيْءٍ لَكَ حلال حتى يجينك شاهدان يشهدان أن فيه ميتة»

می‌کنند.

در باب واجبات اگر مثلاً در «**أعتق رقبةً**» بگوییم که مقام در این عتق رقبه مقام اهمال است نه مقام اطلاق، در این صورت قدرمتیقن آن، رقبه مؤمنه می‌شود. یا فرض کنید که اگر امر به صلاة بیاید و برای شما قبله مشتبه شود، قدرمتیقنش صلاة به جهات اربع است.

یا در باب محرمات، اگر برای شما شبهه شود که آیا این مورد حرام است یا نه، و شبهه هم شبهه مصداقیه نباشد بلکه شبهه مفهومی باشد، در اینجا قدرمتیقن به این است که شما موارد مشکوکه را اتیان نکنید؛ چون آن موارد متیقن که حرمتشان یقینی است، مفروغ عنه هستند. قدرمتیقن در شبهات تحریمیة مفهومی، موارد مشکوکه است.

پس اگر ما شک کردیم که غناء به چه می‌گویند؟ آیا به این آلات و امثالها غناء می‌گویند یا اینکه غناء به بعضی از انواع اختصاص دارد؟ وقتی که غناء از نظر مفهومی برای ما مشتبه شد قدرمتیقن این است که ما موارد اشتباه را اتیان نکنیم؛ این می‌شود قدرمتیقن. نه مواردی که ما یقین داریم و هر کسی با آن می‌رقصد، اینکه دیگر قدرمتیقن نیست و اصلاً مفروغ عنه است. صحبت در این است که آن مورد، موردی باشد که ما با عدم اتیان آن مورد، دیگر یقین به برائت پیدا کرده باشیم.

بنابراین به نظر می‌رسد که مسئله و تکلیف در اجمال دلیل به مراتب مشکل‌تر از آنجایی است که دلیل مشخص باشد و با تشخیص خود آن دلیل، تمسک به برائت و یا **كَلَّ شَيْءٍ لِكِ حَلَالٍ** و امثال ذلک بکنیم. این بحث در آنجا می‌آید که علت به چه برمی‌گردد؟ آیا برگشت و ریشه علت به عدم تکلیف ابتدائی است؟ متنها اگر بخواهیم این مسئله را پیش بکشیم دیگر از محط بحث خارج می‌شویم. برمی‌گردیم به مطلب اصلی خودمان که تمسک به اطلاق در باب مفاهیم بود.

دیدگاه مرحوم آقاضیاء عراقی در مفهوم شرط

دیدگاه آقاضیاء در مهمله بودن عقدالحمل

مرحوم آقاضیاء از راهی وارد شدند که برخلاف قوم و برخلاف مرحوم آخوند است. مرحوم آخوند در تمسک به اطلاقات قائل به این شدند که جمله شرطیه برای انتفاء عند الانتفاء باید مراحلی را طی کند؛ مرحله اول لزوم است، مرحله دوم ترتب است و مرحله سوم ترتب به نحو علت است. و حالا در مرحله چهارم در ترتب به نحو علت، باید علت منحصره را طی کند تا به انتفاء عند الانتفاء برسیم.

مرحوم آقاضیاء در اینجا مطلبی دارند. ایشان بدون اینکه این مراحل را طی کنند از همان ابتدای امر، به مفهوم رسیدند و انتفاء عند الانتفاء شرط را اثبات کردند. ایشان می‌فرمایند: شکی نیست که در قضایای حملیه وقتی که مولا می‌گوید: «**أكرم زیداً**»، مولا حکم اکرام را در ناحیه عقدالحمل به عنوان طبیعت مهمله در نظر

نقد دیدگاه آقاضیاء در مهمله بودن عقدالحمل

اشکال اول: عدم امکان اهمال در مقام ثبوت

اگر در نظر شریف‌تاجان باشد دربارهٔ طبیعت مهمله صحبت کردیم که یک وقت اهمال در مقام اثبات است و یک وقت در مقام ثبوت است. اهمال در مقام ثبوت که اصلاً معنا ندارد. اهمال در مقام ثبوت به معنای لا بشرط مقسمی است. در لا بشرط مقسمی مولا یک معنای مشترک در اقسام را در نظر می‌گیرد که آن معنای مشترک بدون تشخیص و تعیین ماهوی امکان ندارد که مورد انشاء واقع شود.

مثلاً مولا از بنده‌اش بخواهد به کلامی تکلم کند که آن کلام نه در ضمن حرف و نه در ضمن اسم و نه فعل متحقق شود. این معنا ندارد و می‌شود طبیعت مهمله لا بشرط مقسمی. یا مولا از بنده‌اش اتیان امری را بخواهد بدون آنکه آن اتیان در ضمن وجوب یا استحباب باشد یا در ضمن سخریه و استهزاء و تهدید و امثال ذلک باشد. یعنی صرف طلب را قصد کردن، ولی نه به نحو طلب وجوبی یا استحبابی یا استهزائی یا تهدیدی و ارعابی، این همان لا بشرط مقسمی می‌شود که ما از آن به طبیعت مهمله تعبیر می‌آوریم. آن طبیعت مهمله هیچ وقت مورد انشاء واقع نمی‌شود بلکه مصادیق آن مورد انشاء واقع می‌شود. خود اطلاق قسمی یکی از مصادیق طبیعت مهمله است و طبیعت در اطلاق قسمی باز مقید به اطلاق می‌شود. روی این حساب این طبیعت مهمله که قطعاً باید در لا بشرط مقسمی لحاظ شود، هیچ گاه نمی‌تواند مورد تکلیف واقع شود. پس در «اکرم زیداً» وجوب اکرام برای زید به عنوان طبیعت مهمله مقسمی نخواهد بود.

حالا اگر کسی اشکال کند که شما در این چند روز می‌گفتید که ممکن است مولا در مقام اثبات، حدود حکم یا حدود موضوع را بیان نکند و ما هم از این دلیل استفادهٔ اهمال می‌کنیم و در موقع استفادهٔ اهمال باید به قدرمتیقن تمسک کنیم، پس چگونه در اینجا می‌گویید که حکم مهمل قابل انشاء نیست؟

ما می‌گوییم اهمال در اینجا با اهمال در لا بشرط مقسمی تفاوت دارد. در اهمال در مقام اثبات از روی ناچاری حکم به اهمال می‌کنیم ولی نه اینکه این اهمال در اثبات، ما را به اهمال در ثبوت برساند. مولا هیچ وقت در مقام ثبوت، اهمال را قصد نمی‌کند. مثلاً وقتی که مولا می‌گوید: «أعتق رقبةً» در مقام ثبوت، یا اطلاق را قصد می‌کند که در این صورت هر رقبه‌ای را که بدهی بری الذمه می‌شوی، و این می‌شود اطلاق در مقام ثبوت. یا اینکه مقید را قصد می‌کند که باید رقبهٔ مؤمنه را بدهی. اما اینکه نه رقبهٔ مطلق و نه رقبهٔ مؤمنه را در مقام ثبوت قصد کند امکان ندارد.

^۱. نهاية الأفكار، ج ۲، ص ۴۷۸.

حالا چون ما علم غیب نداریم و اطلاعی بر مافی الضمیر مولا نداریم، لذا در مقام اثبات گیر می‌کنیم که آیا این **أعتق رقبة**، ثبوتاً ما را به رقبه مطلق می‌رساند یا منظور مولا رقبه مقید است که در اینجا قیدش افتاده است؟ شاید قرائنی بوده ولی بر ما مخفی شده و یا به لحاظی آن قید ایمان افتاده است.

پس ما فقط در مقام اثبات است که حکم به اهمال می‌کنیم؛ اما هیچ وقت در مقام ثبوت حکم به اهمال نمی‌کنیم - خیلی این مسئله دقیق است - . وقتی که در مقام اثبات حکم به اهمال کردیم بنابراین باید قدرمتیقن را اخذ کنیم تا ثبوتاً آتیان مسئله برای ما روشن شود؛ چراکه اگر مولا ثبوتاً مطلق را قصد کرده باشد، ما نیز رقبه مؤمنه را در ضمن مطلق آورده‌ایم. و اگر رقبه مقیده را قصد کرده باشد، ما نیز رقبه مؤمنه را آورده‌ایم؛ زیرا که ثبوتاً نیز رقبه مؤمنه منشأ بوده و این می‌شود اهمال در مقام اثبات. پس هیچ‌گاه اهمال در مقام اثبات ما را به اهمال در مقام ثبوت نمی‌رساند و در مقام ثبوت اهمالی وجود ندارد. این اشکال اولی که در اینجا به مرحوم آقاضیاء وارد می‌شود که ایشان طبیعت مهمله را برای موضوع که زید است محمول قرار دادند؛ وجوب اکرام به نحو اهمال را محمول برای زید قرار دادند. یعنی نوع اکرام در **أکرم زیداً**، اکرام کن زید را، اهمال دارد.

اشکال دوم: خدشه در اطلاق مورد تمسک

در اینجا ما می‌توانیم با ایشان این مساعدت را بکنیم که گرچه شما در اصطلاح دچار اشتباه شدید و لکن از باب عدم مشاحه در اصطلاح می‌گوییم: اگر منظور شما از اهمال همان اطلاق است، ما این مطلب را از شما می‌پذیریم. بنابراین شما در اینجا نگوئید که طبیعت مهمله، محمول برای زید واقع شده است، بلکه در اینجا طبیعت مطلقه محمول واقع شده است.

اگر شما خواستید به تقریرات مراجعه کنید متوجه این قضیه باشید که منظور از اهمالی که ایشان در اینجا ذکر کرده‌اند اطلاق است.

اشکالی که باز در اینجا پیش می‌آید این است که ایشان می‌گویند: در **أکرم زیداً**، اکرام از باب طبیعت مطلقه نیست، چون طبیعت مطلقه نیاز به توجه خاص و عنایت مخصوصه دارد. یعنی اگر ما این اکرام را به معنای اطلاق بگیریم جمیع افراد اکرامی که بر نوع بنی آدم صدق می‌کند را شامل می‌شود و به این می‌گویند اطلاق.

راجع به این قضیه ما صحبت کردیم که اکرام همیشه به موضوع خودش تعلق دارد. معنا ندارد که معنای اطلاق اکرام را بالنسبه به عمرو و بکر و خالد در نظر بگیریم. همیشه محمول بر موضوع خودش بار می‌شود. یعنی اگر اهمال باشد منوط به موضوع خودش است، اطلاق باشد منوط به موضوع خودش است، صنف حکم باشد منوط به موضوع خودش است، شخص حکم باشد منوط به موضوع خودش است. و این اصلاً ابلهانه است که ما بگوییم: اکرام عمرو و خالد را بر زید بار می‌کنیم. وقتی که مولا می‌گوید: **أکرم زیداً**، یعنی تمام

اکرام‌های عمرو و خالد و بکر و حسن و حسین و تقی و تقی و ... برای زید است. چه موقع مولا چنین مطلبی را می‌گوید؟! این فقط در باب حصر مجازی است. در آنجا وقتی که می‌گوییم: «العالم زید» از باب انحصار جنس این وصف عالمیت در زید، می‌گوییم که تمام علما را از باب حصر مجازی، منحصر در زید می‌کنیم و این مجازاً است نه حقیقتاً. مجازاً می‌گوییم که همه عالم‌ها زید است. اما در عالم واقع، زید برای خودش یک عالم است، عمرو برای خودش یک عالم است، بکر هم برای خودش یک عالم است. ما نمی‌توانیم تمام آن علم‌ها را ندیده بگیریم و فقط زید را عالم بدانیم، این مجاز است.

حالا صحبت ما این است که آیا مولا و متکلم، در باب حمل حکم اطلاق بر موضوع هم چنین قصدی را می‌کند؟ یعنی می‌گوید: تمام اکرام‌های عالم متقی است و فقط این زید از آسمان افتاده و اکرام انحصار به زید دارد؟! این طوری نیست، اصلاً متکلم در این مقام نیست. هر محمولی مرتبط با موضوع خودش است. بنابراین اطلاق را هم که ایشان در اینجا می‌گویند اصلاً اطلاق نیست، این یک امر مجازی است که اصلاً ربطی به اطلاق ندارد! اطلاق در **أكرم زيداً** به این معنا است که زید و حالات زید را در قضیه حملیه در نظر می‌گیریم؛ حالت قیام، حالت قعود، حالت سجود، حالت آمدن، حالت نیامدن، حالت تلبس، عدم تلبس، نوم، یقظه و امثال ذلک. این حالات زید در ناحیه عقدالوضع یک حال اطلاق برای زید درست می‌کند.

اینکه الآن خدمتتان عرض می‌کنم همان بزنگاهی است که بعداً می‌خواهیم روی این بزنگاه صحبت کنیم؛ پس زید در اینجا می‌شود زید مطلق نه زید با یک وصف خاص. زیدی که در **أكرم زيداً** می‌گوییم، دیگر می‌شود زید مطلق. در اینجا زید با یک وصف عنوانی لحاظ نشده، بلکه در هر حال لحاظ شده است. زید در حال قیام، زید در حال قعود، زید در حال تعلم، زید در حال تعلیم، در تمام این حالات، زید زید است و اکرام را بر این زید مطلق بجمیع احواله بار می‌کنیم.

وقتی که اکرام بر زید حمل شد طبیعتاً آن اطلاق در ناحیه زید به اطلاق در ناحیه حکم هم تسری می‌کند و آن حکم هم به ملاحظه حالات زید مطلق می‌شود. اکرام بر زید در حال قعود بار می‌شود: «**أكرم زيداً إن قعد**»، اکرام بر زید در حال قیام هم بار می‌شود: «**أكرم زيداً إن قام**»، اکرام بر زید در حال تعلم هم بار می‌شود: «**أكرم زيداً إن تعلم**»، یا «**أكرم زيداً إن علم**» و نیز جمیع حالاتی که ممکن است در آن حالت، اکرام بر زید بار شود. پس در ناحیه اکرام هم می‌گوییم: چنین اطلاق منعقد شد. به این می‌گویند: اطلاق حالی.

بنابراین تا اینجا از این نقطه نظر ما مطلبی نداریم که اگر مولا در مقام بیان گفت: **أكرم زيداً**، زید را مطلق فرض می‌کند و در نتیجه اکرام هم می‌شود مطلق. و لهذا مولا نمی‌تواند به عنوان اطلاق در عرض **أكرم زيداً**، یک حکم مثبت تکلیفی مماثل با این حکم ابتدائی را جعل کند **إلا بنحو التأكيد والعناية**. یعنی مولا نمی‌تواند بگوید: **أكرم زيداً إن قام**، چون فرض ما بر این است که اکرام در **أكرم زيداً** به نحو اطلاق است و اطلاق شامل

تمام موارد حالات زید از قیام، قعود، جلوس، خواب، غیر خواب، تعلیم، تعلّم و... می شود، اکرام بر آن حالات منطبق است. اگر قرار باشد که مولا حکم مماثل جعل کند این می شود مثلین و جعل مثلین هم ممتنع است. بنابراین اگر در اینجا مولا به توسط حالی از حالات حکمی را جعل کرد، معلوم می شود که در اینجا عنایت بیشتری دارد.

چطور اینکه در بسیاری از قضایای وجوبیه تکلیفیه و در استحبابیه این مطلب را داریم؛ یک استحباب داریم و یک استحباب مؤکد، یک واجب داریم و یک واجب مؤکد، یک حرام داریم و یک حرام مؤکد، کراهت شدید، کراهت غیر شدید، همه اینها بر حسب آن جعل های متفاوتی است که بر همان جعل اولی مترتب شده است. پس از این باب اشکال ندارد.

اما جعل حکم مماثل به عنوان جعل استقلالی ممتنع است، به خاطر اینکه در وهله اول جعل شده است. وقتی که مولا گفته است: زید را در هر حالی که هست باید اکرام بکنی، دیگر معنی ندارد دوباره بگوید: **أکرّم زیداً إن علّم**. این دیگر جعل مماثل است و ممتنع است.

بناءً علی هذا ما اطلاق را به این نحو گرفتیم، نه به آن معنایی که مرحوم آقاضیاء گرفت و اشتباه بود. اهمالی را هم که ایشان گرفتند اشتباه بود و ما با ایشان در این مبنا مساعدت کردیم که طبیعت مهمله ایشان را بر طبیعت مطلقه خودمان منطبق کردیم.

نظر مرحوم آقاضیاء در اثبات مفهوم شرط با تمسک به اطلاق در قضیه حملیه

دلالت قضیه حملیه بر اطلاق حکم نسبت به موضوع

از اینجا کلام مرحوم آقاضیاء شروع می شود؛ ایشان می فرمایند که در قضایای حملیه، مثلاً در **أکرّم زیداً** مشخص است که وقتی شما اکرام را بر زید حمل می کنید، استفاده انحصار جمیع مراتب اکرام و حالات اکرام بالنسبه به زید می شود. یعنی تمام اکرام هایی را که شما می توانید تصور کنید که مترتب بر احوال زید است، بر زید بار کرده اید؛ یعنی «**أکرّم زیداً فی أيّ و عاءٍ کان و فی أيّ وصفٍ کان و فی أيّ عنوانٍ**». پس ما حکم را به نحو مطلق در زید منحصر کردیم. تمام حالات زید در این قضیه آورده شد؛ حالت قیام، حالت قعود، حالت نماز، حالت نیام، حالت تعلیم، حالت تعلّم، حالت تلبس، حالت عدم تلبس حتی بالاتر از این اگر عاریاً هم باشد باید اکرامش کنی. و این انحصار جمیع احوال زید است در اکرام و انحصار جمیع مراتب اکرام در زید است.

نقش ادات شرط در قضایای شرطیه

ایشان در قضیه شرطیه مطلبی دارند که می فرمایند: اصلاً ما ببینیم این ادات شرط چه کار می کنند؟ این ادات فقط بین جزاء و بین شرط را ربط می دهند. یعنی ادات شرط دو قضیه حملیه را به یکدیگر ربط می دهند

و می‌شوند یک قضیه شرطیه. فرض کنید که ما یک «جاء زید» داریم و یک «أكرم زيداً»، اینها دو قضیه حملیه هستند؛ «إن» شرطیه فقط این دو تا را به هم دیگر ربط می‌دهد، کار دیگری نمی‌کند. یعنی ادات شرط فقط می‌آیند آن قضایای حملیه را به هر عنوانی که باشند و به هر کیفیتی که باشند به هم‌دیگر منوط و مرتبط می‌کنند؛ این کار شرط است.^۱

گفتیم که قضیه حملیه بالنسبه به موضوع دلالت بر اطلاق حکم می‌کند؛ یعنی با یک جعل شارع، حکم بجمیع احواله برای موضوع ثابت می‌شود، به نحوی که جعل مجدد ممتنع خواهد بود، چون در حکم مماثل است و ما این مسئله را در قضیه حملیه خواندیم و ثابت و تمام کردیم.

حالا می‌آییم در قضیه شرطیه؛ در قضیه شرطیه همان حکمی که در قضیه حملیه است مرتبط و منوط به شرط می‌شود؛ یعنی «إن جاءك زيد فأكرمه» از دو قضیه حملیه مرکب شده است؛ یکی **جاء زيد** و یکی هم **أكرم زيداً**. ما در قضیه حملیه **جاء زيد** گفتیم که تمام آن محمول و تمام آن حکم در ناحیه عقدالحمل، اختصاص به موضوع بجمیع احواله پیدا می‌کند. در اینجا هم همین حرف را می‌زنیم و می‌گوییم که اکرام زید بجمیع احواله و اقسامه منوط به مجیء زید می‌شود؛ به نحوی که شارع و مولا نمی‌تواند حکم دیگری مماثل با اکرام را در عرض «أكرم زيداً إن جاء» جعل کند؛ به خاطر اینکه از همان اول همه را جعل کرده است. یعنی گفته است که اگر زید در حال قیام آمد باید اکرامش کنی، اگر زید در حال قعود آمد باید اکرامش کنی، اگر زید در حال تعلیم آمد باید اکرامش کنی و... تمام حالات زید در این قضیه حملیه بیان شده است.

بنابراین همان طبیعت مطلقه‌ای که در قضیه حملیه داریم، معروض «إن» شرطیه شده و «إن» شرطیه نیز اطلاق آن را از بین نمی‌برد و تبدیل به اهمال نمی‌کند تا شما بگوئید که در اینجا طبیعت مهمله حمل بر موضوع شده و محمول واقع شده است، بلکه همان طبیعت مطلقه - بنا بر مبنای ما - که مطلق اکرام بجمیع اقسامه است منوط به مجیء شده است. بنابراین اگر مجیء نبود دیگر اکرامی هم در کار نیست؛ چون ما همه انواع اکرام را منوط به مجیء کردیم.

چطور اینکه در **أكرم زيداً** همه انواع اکرام را منوط به زید کردیم و مولا دیگر نمی‌توانست یک اکرام جدا جعل کند؛ چون از اول با یک بیان همه را جعل کرد و گفت: من تمام اقسام اکرام را؛ اکرام در حال قعود، اکرام در حال سجود، اکرام در حال قیام، اکرام در حال تلبس، اکرام عریاناً و... را برای زید جعل کردم؛ حال آیا دوباره می‌تواند بگوید: **أكرم زيداً إن قام؟! این معنی ندارد؛ مگر اینکه در مقام تأکید باشد که آن یک حرف دیگر است.**

^۱. نهاية الأفكار، ج ۲، ص ۴۸۰.

عدم امکان جعل حکم مماثل

بنابراین کاری که «إن» در قضیه شرطیه می‌کند این است که در آنجا «إن» نبود و در اینجا «إن» فقط ارتباط این را با آن بیان می‌کند و کاری به چیز دیگر ندارد. «إن» در قضیه شرطیه می‌گوید که تمام انواع اکرامی که برای زید بود منوط به مجیء شد. پس آیا در این مورد شارع و مولا می‌توانند حکم جدیدی را جعل کنند و بگویند: اگر زید نیامد، باز هم اکرامش کن؟ این کار را دیگر نمی‌توانند بکنند؛ چون جعل حکم مماثل می‌شود و جعل مماثل را هم که گفتیم ممتنع است.

تمام اکرام‌های زید، منوط به مجیء زید شد. می‌گوییم: **إن جاءك زيد فأكرم زيداً**. این طور است دیگر، یعنی **أكرمهُ همان أكرم زيداً** است منتها با ضمیر «ه» آورده شده است. همه آن اکرام‌های زید منوط به مجیء می‌شود. وقتی که منوط به مجیء شد، اگر شارع در عرض این جعل اولی بگوید که این اکرام در حال مجیء سر جای خودش باشد، من در غیر مجیء هم اکرام را جعل کردم، در این صورت اطلاق در قضیه حملیه را از بین برده‌ایم.

پس شما یا باید اطلاق را در قضیه حملیه قبول کنید که دیگر جعل مماثل امکان ندارد، یا باید اطلاق را در قضیه حملیه قبول نکنید. اگر اطلاق را در قضیه حملیه قبول کردید، در قضیه شرطیه دلالت بر انتفاء عند الانتفاء می‌کند.

مرحوم آقاضیاء با این مبنا اثبات کردند که ما نه نیازی به لزوم داریم، نه نیازی به ترتب داریم، نه نیازی به علیت داریم و نه نیازی به علیت منحصره داریم، به هیچ‌کدام نیازی نداریم. و ما از باب اطلاق در قضیه حملیه به اثبات مفهوم در قضیه شرطیه می‌رسیم. یعنی همه اکرام‌های زید منحصر در مجیء زید می‌شود به نحوی که اگر شارع بخواهد حکم جدیدی را در قبال حکم اول، استقلالاً وضع کند، می‌شود ممتنع.

امکان جعل حکم مستقل از باب تأکید

البته اگر کسی اشکال کند که شارع از باب تأکید می‌تواند حکم مستقل جعل کند. یعنی چطور اینکه در قضیه **أكرم زيداً** گفتیم که مولا می‌تواند تأکداً حکم جدیدی را جعل کند. مثلاً به خاطر اینکه به مقام علم زید احترام بکند، علم را به طور استقلال جعل کند و بگوید: «**أكرم زيداً إن علم**».

ما می‌گوییم: این از باب تأکید است و اشکال ندارد. البته ایشان هم جواب داده‌اند و گفته‌اند: اگر تأکید باشد اشکال ندارد ولیکن ظهور قضیه شرطیه، غیر تأکید است و جعل استقلالی و اولی را می‌رساند.^۱ بنابراین ایشان به این وسیله در اینجا مفهوم را اثبات کردند.

^۱. نه‌ایة الأفكار، ج ۲، ص ۴۸۰.

تلمیذ: ...؟

استاد: نه دیگر. ببینید ما الآن در اینجا دو قضیه داریم؛ یک قضیه **جاء زیداً** داریم که گذاشتیم یک طرف قضیه شرطیه و یک قضیه **أكرم زیداً** داریم که گذاشتیم طرف دیگر. **أكرم زیداً** قبل از اینکه در قضیه شرطیه قرار بگیرد مطلقه بود، یعنی تمام اکرامها را برای زید ثابت می کرد؛ حالا نیز در قضیه شرطیه تمام اکرامهایی که برای زید است مربوط به مجیء می شود، پس اصلاً در غیر مجیء حکمی باقی نمی ماند.

تلمیذ: حالا اگر آمدیم...؟

استاد: دیگر حکمی باقی نمی ماند. عدم مجیء هم یکی از حالات زید است.

تلمیذ: ...؟

استاد: ببینید آنچه که ما در مقام بیان آن هستیم این است که بگوییم: «إن» شرطیه فقط بین اطلاق و بین موضوع را ربط می دهد، آن اطلاق را که دیگر اهمال نمی کند. کسی که می گوید: **أكرم زیداً**، می گوید که تمام اکرامها برای زید است. یعنی شما در هر حالی که می خواهید زید را فرض کنید باید او را اکرام کنید. حالا در قضیه شرطیه می گوئید: این زیدی را که در هر حالی می خواهید فرض کنید در صورتی است که زید بیاید. یعنی خودتان از اول عدم مجیء را خارج کردید. پس تمام اکرامهای زید در زمانی است که مجیء باشد. حالا اگر گفتید که تمام اکرامهای زید برای وقتی است که مجیء باشد و بعد گفتید بعضی از اکرامها برای وقتی است که مجیء نباشد، این در اینجا دیگر جعل مماثل می شود و اشکال پیدا می کند.

حالا یک اشاره می کنم تا إن شاء الله بقیه بحث را در جلسه بعد ادامه بدهیم؛ ایشان بین جعل بسیط و جعل مرکب خلط کردند. شما راجع به این فکر کنید ببینید کجای قضیه اشکال دارد.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ